

Sözlüklerde Sözcük Türü, Tanımlama ve Örneklendirme İlişkisi¹

Özlem ERDOĞAN²

Sözlüklerde Sözcük Türü, Tanımlama ve Örneklendirme İlişkisi

Öz

İsimler, dış dünyaya özgül bir nesne, varlık, yer, zaman, nitelik, hacim, koku, tat, his ve renk gibi somut veya soyut bir gerçekliğin dildeki sembolik karşılığı olan sözcüklerdir. Bu sözcükler, cümle içinde kullanıldıkları zaman üstlendikleri görevlere göre isim dışında sıfat veya zarf da olabilir. Böylece, söz gelimi *güzel* sözcüğünün “*Konuşması güzeldi.*” cümlesinde isim; “*Güzel konuştu.*” cümlesinde zarf ve “*güzel bir konuşma*” yapısında sıfat olması gibi, aynı sözcüğün isim, sıfat ve zarf olarak kullanıldığı örnekler karşımıza çıkar. Bu tür sözcüklerin sözlüklerde nasıl tanımlandığına bakıldığında yaygın olarak anlamdan çok cümledeki konumun esas alındığı görülmektedir. Bu durum, sözcüğün isim, sıfat veya zarf olmasına göre birkaç tez tanımlanmasına ve böylece, mükerrer tanımların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu çalışmada, sıfat ve zarf için verilen anlamların da aslında isim türünün anlamı olduğu tezi ortaya konacak; tanımlamalarda cümledeki yerin değil, anlamın esas alınması önerilecek ve ayrıca, sözcük türüyle ilgili bilgi ve örneklendirmelerin sözlüklerde nasıl verilebileceği konusunda öneriler sunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Sözlük, sözcük türü, tanım, anlam, isim, sıfat, zarf.

Relationship between Word Type, Definition and Exemplification in Dictionaries

Abstract

Nouns are words that are symbols in the language of a concrete or abstract reality -such as an object, entity, place, time, quality, volume, smell, taste, feeling and color- specific to the outside world. When used in a sentence, these words can be adjectives or adverbs as well as nouns, depending on the functions they undertake. Thus, the same word can be a noun, an adjective or an adverb, by expressing the same meaning, such as the word *güzel* is a noun in the sentence “*Konuşması güzeldi.*”; it is an adverb in the sentence “*Güzel konuştu.*” and an adjective in the phrase “*güzel bir konuşma*”. When we look at how such words are defined in dictionaries, we see that the position in the sentence is widely taken into account rather than the meaning. This situation causes several theses to be defined depending on whether the word is a noun, adjective or adverb, and thus, duplicate definitions arise. In this study, the thesis would be put forward that the meanings given to adjectives and adverbs are actually the meanings of the noun type. In this direction, it will be suggested that the meaning, not the functions in the syntax, should be taken as basis in the definitions. Additionally, suggestions would be made on how information and examples regarding the use of the word in sentences can be provided in dictionaries.

Keywords: Dictionary, word type, definition, meaning, noun, adjective, adverb

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

¹ Bu çalışma Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sözlükbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (SÖZ-MER) tarafından 11.06.2025 tarihinde düzenlenen Uluslararası Dil Araştırmaları Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş hâlidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, oerdogan@cumhuriyet.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-4266-7666.

1. Giriş

Sözlüklerde sözcüklerin anlamlarıyla birlikte sözcük türüne ilişkin açıklamalara da sıklıkla yer verilmektedir. Bu açıklamalarda kimi zaman sözcük türünün değişebileceği belirtilmekte ve farklı cümlelerde isim, sıfat veya zarf olarak görülebilen sözcüklere de bu bağlamda işaret edilmektedir. İşte aynı sözcüğün isim, sıfat ve zarf olabileceğine dair bu bilgiler, sözcüğün mevcut anlamlarının saptanmasına ve tanımlanmasına kimi zaman yön verebilmekte ve hatta, sözcük türüne göre yeni bir tanımlamaya gidildiği görülmektedir. Bu da “Sözcük türünün -isim, sıfat ve zarf olarak- değişmesi, anlamın da değiştiğini gösterir mi?” ve “Sözcük türünün tanım üzerindeki etkisi nedir?” gibi soruları beraberinde getirmektedir

2. Sözlüklerde Öne Çıkan Yöntem ve Uygulamalar

Yukarıdaki sorular doğrultusunda, ilk olarak Türkçe sözlüklerdeki yöntem ve uygulamalara daha yakından bakmak yerinde olacaktır. Bunun için en başta *Türkçe Sözlük* (TDK 2023) ve bu sözlüğün çevrimiçi sürümü olan *Güncel Türkçe Sözlük*'te nasıl bir yöntemin uygulandığına bakılırsa örneğin *yanlış* sözcüğünün şöyle tanımlandığı görülür:

1. isim Bir kurala, bir ilkeye, bir gerçeğe uymama durumu; hata: “*Sen hayatımdaki bir yanlışmışsın, keşke seni hiç tanımasaydım.*” - Nazlı Eray
2. sıfat Bir kurala, bir ilkeye, bir gerçeğe uymayan, aykırı olan: “*Yanlış ve mantıksız hareketim bu suretle cezalanmalı.*” - Aka Gündüz
3. zarf Hatalı bir biçimde: “*Evime gitmek için, yanlış söyledim, gitmemek için vapurun kaçmasını bekliyordum.*” - Sait Faik Abasıyanık (...)

Burada isim, sıfat ve zarf türlerine göre verilmiş üç ayrı tanım ve bu tanımlar arasındaki benzer ifadeler, dikkat çekicidir. Daha önemlisi, bu benzerliklerle beraber -aslında aynı anlam etrafında birbirini tekrar ediyor gibi görünen ve sözcüğün cümledeki yerine göre uyarlanmış bir tanımlamayla karşılaşılmaktadır.

Sözlük'te daha birçok örneği bulunan bu tür tanımlar, kimi maddelerde ise iki ayrı sözcük türüne göre düzenlenmiştir. Örneğin *hasta* sözcüğünde böyle bir ikili tanımlama karşıımıza çıkar:

- 1.sıfat Hastalık, kaza veya yaralanma dolayısıyla fizik veya ruh sağlığı bozulmuş ve tedavi edilmesi gereken (kimse, hayvan, organ); rahatsız, sayrı, sökel, alil, pestil: “*Annem o evin önü sofalı bir odasında hasta yatıyordu.*” - Yahya Kemal Beyatlı
- 2.isim Hastalık, kaza veya yaralanma dolayısıyla fizik veya ruh sağlığı bozulmuş ve tedavi edilmesi gereken insan, hayvan veya organ. (...)

Yukarıda görüldüğü gibi, sözcüğün türüne göre yapılan iki ayrı tanım arasındaki benzerlik, bu maddede de dikkat çeken hususların başında gelmektedir. Bunun dışında,

Özlem ERDOĞAN

sözcüğün ilk anlamının sıfat, ikinci anlamının isim türüne göre verildiği ve bunlardan sadece sıfat işlevinin örneklendirildiği görülmektedir. Sıfat işlevi için verilen “(...) *hasta yatıyordu.*” şeklindeki tanık cümlesine bakıldığında ise buradan da sözcüğün aslında zarf olarak da kullanılabilmesi anlaşılmaktadır. Bu da hem sözcük türüyle örneklendirme arasında bir uyumsuzluk olduğunu göstermekte hem de sözcüğün tüm olası işlevlerinin her zaman bütünüyle gösterilmediğini düşündürmektedir.

Bu durum, *Sözlük*'te *güzel, hoş, iyi, rahat, kısa, uzun* gibi daha birçok maddede de benzer şekilde gözlemlenebilir. Bunlar, genel olarak seçilen yöntemin tekrarlara neden olmasının yanında, bu yöntemin uygulanmasıyla da ilgili birtakım aksaklık veya soru işaretlerinin olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Burada daha başka nasıl bir yol izlenebileceği konusunda günümüz Türkçesine yönelik diğer sözlüklere bakıldığında sözcük türünün temelde ve değişkenlere göre verildiği yaygın bir yöntemle daha karşılaşılır. Bu yöntemi uygulayan sözlüklerden biri olarak *Kubbealtı Lugati- Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (Ayverdi 2010) ile bu sözlüğün aynı adla çevrimiçi olarak yayımlanan sürümünde örneğin *kolay* sözcüğü şöyle tanımlanmıştır:

sıf. ve i. (kol'dan kol+ay) [Kelime Balkan dillerine de geçmiştir]

1. Zahmetsizce, sıkıntı çekmeden yapılan, güçlüğü olmayan (iş). Karşıtı: ZOR: “*Sorunun kolayını sana sordular.*” *En güç şey insan kendisini bilmek, en kolay şey de halka nasihat vermektir* (Fâik Reşat). *On iki saatlik kısa, hafif, yaşaması kolay bir günümüz vardı* (Ahmet Hâşim).
2. *i.* Kolaylık, suhûlet: “*Bu işin bir kolayı yok mu?*”
3. *zf.* Sıkıntısız bir şekilde, kolayca: *Sizden kolay ölürüm* (Nâmık Kemal). *İstanbul'a nasıl baktığını görseydiniz halecânının izlerini kolay anlardınız* (Rûşen E. Ünaydın). *Ahâli kolay kazanıyor* (Reşat N. Güntekin).

Yukarıda ilk olarak tanımdan önce sözcüğün köküne ve türüne ilişkin genel bir bilginin verildiği dikkat çekmektedir. Buna göre, *kolay* sözcüğü temelde sıfat ve isim olarak gösterilmiş ve ardından tanımlamaya geçilmiştir. Bu aşamada birinci tanımda sözcük türü artık gösterilmemiş; ikinci tanımlamada sözcüğün isim olabileceği tekrar belirtilmiş ve üçüncü tanımlamada ise zarf da olabileceği bilgisi verilmiştir. Her üç sözcük türü ve tanım göz önünde bulundurulduğunda burada da aslında aynı anlam etrafında isim, sıfat ve zarf türlerine göre uyarlanmış tanımların ortaya konduğu düşünülebilir.

Bu yöntemi *Ötügen Türkçe Sözlük* (Çağbayır 2007), *Arkadaş Türkçe Sözlük* (Püsküllüoğlu 2010) ve *Okyanus Ansiklopedik Sözlük* (Tuğlacı 1985) gibi günümüz Türkçesini esas alan birçok sözlükte ve ayrıca, TDK (2005) tarafından hazırlanan *Türkçe Sözlük*'ün eski baskılarında da görmek mümkündür. Burada -bir önceki yöntemden farklı olarak- sözcük türünü tanıma geçmeden önce belirtmek gibi bir yol seçilmişse de sonrasında verilen değişkenler ve buna göre yapılan tanımlamalar, birbirini tekrar ediyor gibi görünen tanım cümlelerini yine beraberinde getirmiştir. Ayrıca,

bu yöntemle -örneğin *Kubbealtı Lugatı*'ndeki *güzel, iyi, kötü* maddelerinde olduğu gibi- birçok sözcük, temelde sıfat olarak gösterilmiştir. Bu da o sözcüğün dilde doğrudan doğruya sıfat olarak var olduğu düşüncesini uyandırmaktadır. Türkçede bir sözcüğün doğrudan sıfat veya zarf olarak üretilebileceği fikri ise -ileride değineceğimiz üzere- sözcük türlerine ilişkin dil çalışmalarında üzerinde tam tersi yönde bilgi ve değerlendirmelerin de ortaya konduğu bir konudur.

Sözcük türü ve tanım ilişkisinin nasıl ele alındığı veya alınabileceği konusunda etimolojik sözlükler, tarihî ve çağdaş lehçe sözlükleri gibi sözlükler de -farklı amaçlarla yazılmış olsalar da- fikir verebilmektedir. Bu bağlamda, ele alınabilecek sözlüklerden ilk olarak Tietze (2002) tarafından hazırlanan *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı* 'ne bakılırsa bu sözlükte örneğin *eğri* sözcüğünün şöyle tanımlandığı görülür:

eğri/iğri 'doğru olmayan, düz olmayan' < ET. egri a.m. Clauson 1972 s. 112. * *'Avrat egri eyegüden yaradılmışdur dèrler. Anuñ egriligine kalma!* (Ferec 855/1451 v. 27a). 'çatık, asık (yüz)': * *Seniy yüzüñ neden eyri?* (Z. Korkmaz 1994 s. 31). Mecazi mânada 'yanlış, kötü' TS 1404, Meninski 1680 I, 351:

**Ol maķāmda degülem ki buyuruksuz ne dilersem edem. Kılca ayağımı egri basarasam beni Kesāyā oda yaķar.* (Ferec 855/1451 v. 40a). **Doğru yoldan dönme, egri söze inanma, eyülerile dur otur ...* (Ferec 855/1451 v. 52a). * *Raif efe, harp başlıyalı, yeniden eğri yollara sapmış: karaborsacılık yapıyordu.* (K. Bilbaşar 1944 s. 78). *eğri bak-* 'hor bakmak, düşmanca bakmak': * *Basduğı-çün neyleri āvāzını nālem benim / Ben ğaribe nāy- zenler egri egri bakdılar.* (Zati 1967 [16.yy.'ın ilk yarısı] 1, 259).

Yukarıda sözcüğün doğrudan anlamının verildiği ve bunu kökenle ilgili kısa bir açıklamanın ve tanık cümlesinin takip ettiği görülmektedir. Bunun ardından sözcüğün diğer anlamlarına ve çeşitli tanık cümlelerine yer verilmiştir. Konumuz açısından en dikkat çekici husus ise sözcük türüne ilişkin herhangi bir bilginin verilmemiş olmasıdır. Sözcüğün hangi türlerde görülebileceği ise örnek cümlelerden anlaşılmaktadır.

Clauson (1972) tarafından hazırlanan *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* başlıklı sözlüğe bakıldığında sözcük türüne ilişkin bilgilerin sadece belli durumlarda verildiği görülür. Örneğin *edgü* ve *bilge* sözcüklerinde bu durum şöyle gözlemlenir:

edgü: 'good' in every sense of the word, (of people) 'morally good'; (of things) 'qualitatively good, serviceable'; (of fortune, etc.) 'good'. Older than the more or less synonymous *yaxşı*.; q.v. S.i.a.m.l.g. except SC, but rare in NE (only? Tuv. eki) and SE. Modern forms vary *ezgi, izgi, eyi, iyi* etc.

bilge: Dev. N./A. fr. bil- ; primarily 'a wise man', but in the early period apparently sometimes a specific title of office, 'Counsellor' or the like; also used as an Adj. N.o.a.b. Doerfer II 836. Türkü VIII *bilge*: xağan lit. 'wise kağa', but prob. often regarded

Özlem ERDOĞAN

rather as a regnal title I E 3, 11 E 4; 1 E 23; bilge: Toñukuk prob. ‘Counsellor Toñukuk rather than ‘wise T.’: T. 1, etc.; (...).

Yukarıda *edgü* sözcüğü için sözcük türü belirtilmeksizin doğrudan tanımlamaya gidildiği dikkat çekmektedir. *bilge* sözcüğünde ise sözcük türünün tanımdan önce verilen “*bil-filinden türemiş isim/sıfat*” şeklindeki bir genel açıklama içinde ifade edildiği görülmektedir.

Redhouse (1996) tarafından hazırlanan *A Turkish And English Lexicon* başlıklı sözlüğe bakıldığında örneğin *yavaş* sözcüğünün şöyle tanımlandığı görülür:

T. يولاش yawash. a. 1. Slow. 2. Gentle; mild; soft in sound. __1. Slowly. gently. 2. Don't be in a hurry!

Burada sözcük türünün ayrı ayrı belirtilmediği ancak İngilizcede sıfat ve zarf türlerini karşılayacak sözcüklerle iki ayrı tanımın yapıldığı dikkat çekmektedir.

Wilkins (2021) tarafından hazırlanan *Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca- Almanca-Türkçe* başlıklı sözlükte söz gelimi *togru* ve *tok* sözcükleri şöyle tanımlanmıştır:

togru korrekt, richtig, direkt || doğru, kusursuz

togru tumlitu korrekt und endgültig || doğru ve nihai

tok zufrieden || hoşnut, memnun; satt, gesättigt || tok, doymuş; (Magen) voll || (karın) dolu; reichlich, ganz || bol, tam, bütün

tok bagirsuk voller Magen || dolu karın, tok mide tok olmak Gesättigtsein || doymuş olma

tok kıl- zufriedenstellen || memnun etmek, hoşnut etmek

tok tolu ganz, ganz voll || tamamen, tamamen dolu

Yukarıda söz konusu sözcüklerin doğrudan anlamının verildiği ve dolayısıyla, sözcüğün türe bağlı kalmadan tanımlanmasına dayalı yöntemin başka bir örneğinin ortaya konduğu görülmektedir. Bu yöntem, ayrıca Caferoğlu (1968) tarafından hazırlanan *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Gürsoy Naskali ve Duranlı (1999) tarafından hazırlanan *Altayca-Türkçe Sözlük*, Kanar (2018) tarafından hazırlanan *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, Cumakunava (2005) tarafından hazırlanan *Türkçe-Kırgızca Sözlük*, Pekacar (2011) tarafından hazırlanan *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, Necip (2013) tarafından hazırlanan *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Yudahin (2011) tarafından hazırlanan *Kırgız Sözlüğü*, Öner (2015) tarafından hazırlanan *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü* ve Özşahin (2017) tarafından hazırlanan *Başkurt Türkçesi Sözlüğü* gibi daha başka sözlüklerde de yaygın olarak görülmektedir.

Kısaca, Türkçede isim, sıfat ve zarf türleri arasındaki geçişlerin sözlüklerde nasıl ele alındığına ve bunun tanım üzerinde bir etkisinin olup olmadığına bakıldığında şu yöntem ve uygulamaların öne çıktığı ifade edilebilir: Sözcüğü cümlede isim, sıfat ve zarf oluşuna

göre ayrı ayrı tanımlamak; genel bir bilgi olarak sözcüğün isim, sıfat veya zarf olduğunu belirttikten sonra tanımlama aşamasında diğere değişkenlere yer vermek; sözcük türünü hiç belirtmemek; sözcük türünü sadece yazarın gerekli gördüğü bazı özel durumlarda belirtmek vb.

Tüm bu farklı yöntemler, aynı zamanda bunlardan hangisini takip etmenin daha uygun olduğu, arada fark olup olmadığı veya bunların yerine daha başka hangi yolların izlenebileceği gibi soruları beraberinde getirmektedir. Bu soruların cevaplanmasında - kanaatimizce- Türkçenin dilbilgisinin neyi gerektirdiği belirleyici olmalıdır. Takdir edileceği üzere, bir dilin sözlükleriyle gramerlerinin birbirini tamamlaması beklenir. Bunun için de sözlüğün belli ölçüde gramerine dayanması ve gramerden beslenmesi gerekir. Dolayısıyla, sözcük türleri gibi temelde gramerin konusu olan böyle bir meselede de gramer kaynaklarının sunduğu verilerin gözden geçirilmesi ve konunun dilbilgisel bir bakışla değerlendirilmesi, burada önemli bir basamağı oluşturmaktadır.

3. Gramerlerde Tür ve Anlam Bağlamında Öne Çıkan Yaklaşımlar ve Öneriler

Türün tanım üzerinde ne kadar belirleyici olabileceği sorusu dilbilgisel açıdan ele alındığında ilk olarak bu soruya -doğrudan veya dolaylı- bir cevap niteliğinde birçok çalışmadan söz edilebilir. Bu çalışmalarda özellikle isim, sıfat ve zarf türleri arasındaki geçişlere dair çeşitli yorumların yanı sıra, bu üç türün tüm sözcük türleri arasındaki yerini gösteren tasnifler dikkat çeker.

Buna göre, öne çıkan yaklaşımlara bakıldığında ilk olarak Ergin (1962: 205-206)'in gelenekselleşmiş tasnifine değinilebilir. Bu tasnifte sözcükler, mana ve vazife bakımından *isimler*, *filler* ve *edatlar* şeklinde üçe ayrılır. Buradaki isimler, geniş manadadır ve bu gruptaki sözcükler, birbirleriyle olan münasebetleri sırasında farklı işlevler üstlenerek kendi içinde *isimler*, *sıfatlar*, *zarflar* ve *zamirler* şeklinde çeşitlenir.

Deny (2012: 150) bu konuda Türkçede sözcük türlerinin Fransızcada olduğu kadar kesin bir şekilde ayrılmadığını belirtmiş; örnek olarak aynı sözcüğün *ad*, *sıfat* ve *zarf* olabileceğine değinmiş; bundan dolayı bu sözcükleri genel olarak ad başlığı altında toplamış ve tüm sözcük türlerini de *ad*, *fil* ve *edat* şeklinde üç grupta ele almıştır.

Grönbech (2011: 22-23) tüm sözcükleri *adlar* ve *filler* olmak üzere ikiye ayırmış ve adların da kendi içinde alt bölümlere ayrıldığını belirtmiştir. Bu alt bölümler içinde *isim* ve *sıfatların* mana bakımından birbirinden ayırt edilemediğine ve genellikle bir vasıf gösterdiği için sıfat denen sözcüklerin Türkçede tek başına oldukları zaman diğere adlar gibi çekimlendiğine değinmiş ve şu sonuca ulaşmıştır: “*O hâlde ad kavramı, bizim dil kategorilerimizin çoğunu kapsayacak kadar çok yönlüdür. Bundan dolayı Türkçede bir ad, ne isim ne de sıfattır, aksine aynı zamanda her ikisidir de.*”

Banguoğlu (1974: 152) sözcükleri söz içindeki işleyişleri bakımından *ad*, *sıfat*, *zamir*, *zarf*, *takı*, *bağlam*, *ünlem* ve *fiil* olmak üzere sekize ayırmış ve bu sekiz tür sözcükten fiiller hariç hepsinin isim sınıfından olduğunu belirtmiştir. Buna göre, söz konusu sekizli sınıflandırmada adlar, isimlerden sadece bir bölüktür.

Aksan (1995: 246) sözcükleri tür bakımından *ad* (*Lat. nomen ve substantivum*), *önad* (*sıfat, Lat. adiectivum*), *belirteç* (*zarf, Lat. adverbium*), *adıl* (*zamir, Lat. pronomen*), *ilgeç*, *bağlaç* (*Lat. coniunctio*), *ünlem* (*Lat. interiectus*) ve *eylem* (*fiil, Lat. verbum*) şeklinde sekize ayırmış ve bu sınıflandırma doğrultusunda isim, sıfat ve zarfları birbirinden tamamen bağımsız ve eş düzeyde başlıklar şeklinde ele almıştır. Konumuzla ilgili isim, sıfat ve zarf türleri arasındaki geçişlere de değinen Aksan (1995: 257) bu hususu da şöyle açıklamıştır: “*Yine bir önad olan yanlış sözcüğünün de hem ad (yanlışım yok, kaç yanlış yapmış? örneklerinde) hem önad (yanlış adres, yanlış bilgi) hem de belirteç (yanlış yorumladı) görevinde olabildiği görülür. Bu durum, özellikle Türkçede sözcük türleri arasında kesin sınırlar çizmenin güçlüğüne de gösterir.*” Sözcük türlerini Aksan’ın bu görüşleri doğrultusunda ele alan Atabay, Özel ve Kutluk (2003) da isim, sıfat ve zarfları sekizli sınıflandırmaya göre eş düzeydeki başlıklar altında incelemiş ve bunun yanında, söz konusu sözcüklerin asıl görevlerinin dışında başka görevler üstlenebileceğini ve arada geçişlerin olabileceğini de belirtmiştir.

Özmen (1999: 115) sekiz sözcük türünün kendi aralarında bazı ana gruplara ayrılabilirliğini ifade etmiştir. Buna göre, göre *isim*, *sıfat*, *zarf* ve *zamirler* bir grup; *ünlem*, *edat* ve *bağlaçlar* bir grup oluştururken *filler* de tek başına ayrı bir özellik sergiler. Bir sözcüğün türünü belirlemek için sözdizimi içindeki işlevlerine bakmak gerekir. Bu durum, özellikle isim, sıfat ve zarflar için; kısmen de edat, bağlaç ve ünlemler için geçerlidir.

Zengin (2003: 84-99) Türkçe ve Almanca gramerlerde sıfatlar konusunun nasıl işlendiğine dair bazı karşılaştırmalara yer vermiştir. Buna göre, sıfatların Türkçede hemen her kaynaktan “*isimleri niteleyen veya belirten sözcükler*” olarak tanımlandığını belirten Zengin (2003: 85), Almancada ise nitelik belirten sözcüklerin sıfat olarak ele alındığını ifade ederek Duden’in şu tanımına yer vermiştir: “*Sıfatlar genel olarak özellikleri, nitelikleri vs. belirtir. Konuşan ya da yazan kişi sıfatlarla bir kişinin ya da bir şeyin nasıl olduğunu, bir şeyin nasıl vuku bulduğunu, olup bittiğini vs. dile getirir.*” Bu karşılaştırmanın devamında sıfatların Türkçede hiçbir değişikliğe uğramadan başka türlere geçtiğini, Almancada ise bunun için bazı değişikliklere uğradığını belirten Zengin (2003: 96) burada “*Türkçede bir sözcüğün temelde sıfat olabileceği*” görüşünü de benimsemiş görünmektedir.

Yener (2007: 621-622) Türkçede bir sözcüğün tek başına sıfat veya zarf olarak ele alınmasını yabancı gramerlerin Türkçe gramerler üzerindeki bir etkisi olarak değerlendirmiş ve bu konuda yabancı dillerin dilbilgisinin esas alındığını, bunun da bizi bir çelişkiye ve çıkmaza soktuğunu ifade etmiştir. Yener (2007: 610-611)’e göre örneğin *güzel* sözcüğünün İngilizcede sıfat olduğunda *good*, zarf olduğunda *well* olması gibi örneklerle bakarak Türkçedeki sözlükbirimlerle İngilizce, Fransızca veya Almancadaki sözlükbirimlerin karşılaştırılması, sağlıklı sınıflandırmalara neden olmaktadır. Hint-Avrupa

grubundaki bu dillerin pek çoğunda bir sözcük sözlükbirimi olarak sıfatı başka bir türe geçmesi veya başka bir görevde kullanılması imkânsız olduğundan sıfat olarak gösterilebilir. Bununla birlikte, böyle bir yöntem, Altay grubundaki Türkçe için uygun değildir. Bu nedenle, Türkçenin kendi iç yapısına uygun bir tasnif yapılması gerekmektedir. Bu tasnif de tür ve görev ayrımını ortaya koyacak şekilde olmalıdır. Bu görüşleri doğrultusunda sözcükleri tür olarak *ad* ve *eylem* olarak ikiye ayıran Yener (2007: 620-621) *ad* grubundaki sözcüklerin de cümlede diğer sözcüklerle ilişkiye girerek görev kazandığını belirtmiş ve *adıl*, *önad*, *belirteç*, *ilgeç*, *bağlaç* ve *ünlemler* ile işte bu görevlerin ifade edildiğini dile getirmiştir.

Börekçi ve Tepeli (2013: 96-97) sıfat ve zarfları isimlerden tamamen ayrı tutmuş ve bu iki tür sözcüğü *sözlükbilimsel niteleyenler* -yani, *niteleme/belirtme işlevli sözcükler*- olarak kabul etmiştir. Buna göre, gerçek dünyadaki nesne ve kavramlar, dilde *adlar* ve *zamirler* olarak karşılık bulur. Gerçek dünyadaki nesnelerin nitelikleri, dilde *sıfatlar* ve *zarflar* olarak görülür.

Gerçek dünyadaki nesnelerin birbiriyle olan ilişkileri, dilde *ek/edat*, *bağlaç* ve *ünlem* olarak kendini gösterir. Gerçek dünyadaki nesnelerin oluş ve kılışları da dilde eylemler olarak karşılık bulur. İsim ve sıfat/zarf ayrımına bu açıdan bakıldığında nesne ile niteliğin birbirinden farklı şeyler olduğunu göz önünde bulundurmak ve dolayısıyla, bunları karşılayan dilsel göstergeleri de farklı ulamlarda değerlendirmek gerekir.

Boz (2022: 8-9) sözcükleri *sözlüksel* ve *dilbilgisel* anlamlı sözcükler olarak ikiye ayırmıştır. Sözlüksel anlamlı sözcükler dış dünyadaki göndergelerine (nesne ve hareket) göre *ad* ve *eylem* olarak ikiye ayrılır. Dilbilgisel anlamlı sözcükler ise sözcük, sözcük öbeği, cümle düzeyinde üstlendikleri görevlere göre *adıl*, *sıfat*, *belirteç*, *ilgeç*, *bağlaç*, *vurguç*, *ünlem* ve *yardımcı fiil* olmak üzere sekize ayrılır. Boz'un bu tasnifi doğrultusunda ve aynı çalışmanın devamında *ad* grubundaki sözcükleri inceleyen Alan (2022: 13) da konumuzla ilgili şu açıklamalara yer vermiştir: “*Sıfat ve belirteç olarak nitelendirilen sözcükler de genellikle ad soylu sözcüklerdir. Sıfatlar ve belirteçler genellikle nitelik adlarıdır. Sıfatlar ve belirteçler, adların sözdizimsel yapıdaki üstlendikleri görevleri işaret eder.*”

Gökdayı ve Kalegeri (2024: 633-634) sözcüğün *ad*, *sıfat* veya *zarf* olabilmesi için belli dizimler içinde yer alması gerektiğine dikkat çekmiştir. Buna göre, sözcüklerin dizimsel olarak türlerinin belirlenmesi, bunların cümle içindeki yerine ve kendilerinden önce ve sonra gelen sözcüklerin türlerine bağlıdır. Bu bağlamda, Türkiye Türkçesinde *ad* soylu kabul edilen sözcüklerin biçim değiştirmeden *ad*, *sıfat* ve *zarf* olmaları da arada bir örüntü olduğunu gösteren çeşitli dizimsel formülle açıklanabilir.

Delice (2024: 5-6) fiil ve edatlar da dâhil olmak üzere tüm sözcüklerin bir isimlendirme ihtiyacıyla ortaya çıktığını belirtmiştir. Buna göre, sözcükleri ortaya çıkaran dil dışı gerçeklik göz önünde bulundurulduğunda somut ve soyut kavramları ifade eden

sözcükler *isim*; eylemleri ifade eden sözcükler *fiil/ eylem* ve dil gerçekliğinden kaynaklanan isim ve fiilleri cümle içinde bağdaştırarak sözcükler de *edat* terimiyle karşılık bulur. Bu üç sözcük türünün dışındaki *sıfat, zarf, yardımcı fiil; pekiştirme edatı, ünlem edatı* ve *bağlama edatı* cümle kurgusu içinde isim, fiil ve edatların değişik dilbilgisi ulamlarını ifade eder. Söz gelimi, *güzel* sözcüğü “*Güzel kaş (...)*” gibi bir örnekte kaşın vasfı olarak sıfat tamlaması oluşturduğu için sıfattır; yoksa, bu kelime doğrudan vasıf ismi olması için üretilmiş değildir.

Tüm bu görüş ve değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda arada birçok farklılık gözlense de temelde iki ana yaklaşımın öne çıktığı düşünülebilir. Bunlardan birincisi, sıfat ve zarf grubundaki sözcüklerin dilde doğrudan sıfat ve zarf olarak üretildiği ve bu sözcüklerin isimlerden ayrı türler olduğu görüşüdür. Bu görüşe göre, söz gelimi temelde sıfat olan bir sözcük cümle içindeki görevlerine göre sıfat dışında isim ve zarf da olabilir. İkincisi ise Türkçede sıfat ve zarfların da temelde isim soylu olduğu görüşüdür. Bu görüşe göre de sözdizimden bağımsız ve sadece sözvarlığındaki mevcudiyeti itibarıyla ele alındığında isim, sıfat ve zarfların tamamı aslında isimdir. Bu sözcükler cümleye girdiğinde cümledeki yerine ve diğer sözcüklerle olan ilişkilerine göre yine isim olabilir; ancak, bunun yanında sıfat ve zarf olarak da çeşitlenebilir. Bu ikinci görüş doğrultusunda, ayrıca bir sözcüğün Hint-Avrupa dillerinde doğrudan sıfat ve zarf grubunda ele alınabileceği ancak Türkçedeki işleyişin bundan daha farklı olduğu da belirtilmiştir.

Her iki görüş doğrultusunda da sözcük türünün değişebileceği bilgisi, öne çıkmaktadır. Buna göre, temelde ister isim ister sıfat/zarf olarak kabul edilmiş olsun, bu üç tür arasında geçişlerin olabileceği sıklıkla ifade edilmiştir. İşte buradaki değişkenlerin tespit edilmesi aşamasında da sözdiziminin belirleyici olduğu, neredeyse ortak bir kabul olarak dile getirilmiştir.

Bu konuda biz de bir sözcüğü isim, sıfat veya zarf olarak değerlendirebilmek için sözcüğün öbek ve cümle düzeyinde üstlendiği görevlerin dikkate alınması gerektiği kanaatindeyiz. Türkçede aynı sözcük hiçbir ek almadan ve bir değişikliğe uğramadan isim, sıfat ve zarf olabiliyorsa bu sözcüğün kendinden sonra gelen ismi nitelediğini görmeden sıfat olduğuna karar verilemez. Aynı şekilde, bu sözcüğün bir fiili veya fiilimsiyi durum, zaman, sebep, vasıta vb. açılardan tamamladığını görmeden zarf olduğu da söylenemez. Dolayısıyla, tek başına ele alındığında bu sözcüğün sözdizimi içinde nasıl kullanılabileceğini önceden kestirmek mümkün değildir; bunun ilgili sadece olasılıklardan söz edilebilir. Bu durumda,

-yukarıdaki yaklaşımlar arasında- bir sözcüğün tek başına sıfat veya zarf olarak tanımlanamayacağı görüşü de kanaatimizce daha makuldür. Bu çerçevede, dış dünyaya özgü bir nesne, varlık, yer, zaman, nitelik, hacim, koku, tat, his ve renk gibi somut veya soyut bir gerçekliğin dildeki sembolik karşılığı olan tüm sözcükleri temelde isim olarak değerlendirmek gerekir. Cümle öncesinde isim olan bu sözcükler, cümle içinde kullanıldığında sözdizimsel konumuna ve diğer sözcüklerle kurduğu ilişkiye göre yine isim olabilir ve bunun yanında, sıfat ve zarf olma çeşitliliğini de gösterebilir.

Buna göre, sözlüklerde isim, sıfat ve zarf türlerinin nasıl gösterilmesi gerektiği sorusuna geri dönmek gerekirse kanaatimizce burada ilk olarak sözcüğün szvarlığındaki genel türünün m yoksa cümle içindeki türünün m esas alınacağına karar vermek gerekir. Eğer cümle bağlamı dışında sözcük türüne ilişkin genel bir bilgi verilmek isteniyorsa tanımdan önce isim, fiil ve edat türlerinin gösterilmesi yeterlidir. Bu durumda isim, sıfat ve zarf olabilen sözcükler için genel sözcük türünü isim olarak göstermek gerekir. Sözcüğün cümle içinde hangi türlerde görülebileceğine dair bilgilerin verilmek istenmesi durumunda ise genel sözcük türünü belirtip tanıma geçmek şeklindeki sıralama yine izlenebilir ve ek olarak bu kez sözcüğün cümlede isim, sıfat ve zarf olarak görülebileceği de kısa açıklama ve örnek cümlelerle gösterilebilir.

Buradaki isim, sıfat ve zarf değişkenleri anlamın değil, cümledeki konumun değiştiğini gösterdiği için l veya ikili tanımlar yerine tek bir tanım cümlesine yer vermek daha uygun görünmektedir. Buna göre, örneğin *yanlış* sözcüğü için isim olarak "*Hatalı olma durumu*", sıfat olarak "*Hatalı olan*" ve zarf olarak "*Hatalı biçimde*" gibi bir l tanımlama yerine, "*Kabul edilmiş ölçütlere uygun olmama durumu.*" gibi tek bir tanım yapılabilir. Bu tek tanım, sözcüğün temelde isim olduğu kabulüyle paralel olarak isim türüne göre düzenlenmelidir.

Örneklendirme aşamasında tanık cümlelerinin söz konusu değişkenlere göre seçilmesi ve sözcük türüyle rneklendirmenin uyumlu olması önem taşımaktadır. Dolayısıyla, her üç tür için birer örneğin verilmesi de bu aşamada bir gereklilik olarak görülmelidir.

Tüm bu öneriler doğrultusunda ortaya çıkabilecek madde, söz gelimi *şişman* rneği üzerinden şöyle gösterilebilir:

şişman (is.) Olması gereken veya istenen kilonun üzerinde olma hli. > *(is.) şişman başka; obez başkadır. (sf.) şişman adam güçlükle yerinden kalkt. (zf.) Bebek, biraz şişman doğmuş.*

Burada -görüldüğü gibi- genel sözcük türü isim olarak gösterilmiş; ardından isim türüne göre tek bir tanım yapılmış ve sözcük cümle içine girdiğinde bunun değişkenlerinin de olabileceği sonrasında verilen ek bilgi ve örneklerle gösterilmiştir. Bu gösterim şekli, yeni öneri ve ihtiyaçlar doğrultusunda elbette daha da geliştirilebilir. Bu bağlamda göz önünde bulundurulması gereken en temel husus, sözlük ve gramerin uyumlanması olmalıdır.

4. Sonuç

Türkçede aynı sözcüğün isim, sıfat ve zarf olabilmesi, bu sözcüğün anlamının değiştiğini değil; cümledeki yerinin değiştiğini gösterir. Anlam değişmediği sürece yeni bir tanımlamaya da ihtiyaç olmadığından söz konusu değişkenler, bir tanımlama ölçütü olamaz. Bundan dolayı, bu tür sözcükler, cümlede isim, sıfat ve zarf oluşuna göre ayrı ayrı tanımlan-

mamalı; bu tür tanımların mükerrer tanım cümlelerine neden olduğu göz önünde bulundurulmalı ve bu konuda Türkçenin kendi iç dinamiklerine uygun yöntemler geliştirilmelidir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Makale tek yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Aksan, D. (1995). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: TDK Yayınları.
- Alan, A. (2022). Adlar. E. Boz (Ed.), *Türkiye Türkçesi III Sözcük Türleri* içinde (s. 13-39). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Atabay, N., Özel, S., Kutluk, İ. (2003). *Sözcük Türleri*, İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Ayverdi, İ. (2010). *Kubbealtı Lugati Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat. 27.05.2025: <https://lugatim.com/s/kolay>.
- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- Boz, E. (2022). Giriş. E. Boz (Ed.), *Türkiye Türkçesi III Sözcük Türleri* içinde (s. 3-11), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Börekçi, M., Tepeli, Y. (2013). *İşlevsel Dilbilim Yaklaşımıyla Türkçede Sözcük Türleri Üzerine*. Uluslararası Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, 2(7), 93-102.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.
- Cumakunava, G. (2005). *Türkçe-Kırgızca Sözlük*, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Delice, H. İ. (2024). “Güncel Türkçe Sözlük” ile “Kubbealtı Lugati”nda Kelime Türleri Bilgisinin Kullanımı Açısından “Güzel” Kelimesi. *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları*, 9(9), 1-12. <https://doi.org/10.48147/dada.1525458>.
- Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi Modern Türk Dil Bilgisi Çalışmalarının Kapsamlı İlk Örneği* (A. Benzer, Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Ergin, M. (1962). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Gökdayı, H., & Kalegeri, Ç. (2025). Ad, Sıfat ve Zarflar Arasındaki İşlev Değiştirme. *Journal of Turkology*, 34(2), 609-635. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1481731>.

- Grönbech, K. (2011). *Türkçenin Yapısı* (M. Akalın, Çev.), Ankara: TDK Yayınları. Gürsoy Naskali, E. & Duranlı, M. (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları. Kanar, M. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları. Necip, E. N. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü* (İ. Kurban, Çev.), Ankara: TDK Yayınları. Öner, M. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları. Özmen, M. (1999). Eksik Olan Dil Bilgisi Terimlerimiz Üzerine. *Doğu Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu* içinde (s.111-125), Gazimağusa: EMU Press. Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları. Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları. Püsküllüoğlu, A. (2010). *Arkadaş Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınları. Redhouse, J. W. (1996). *A Turkish and English Lexicon*, Beyrut: Librairie Du Liban. TDK (2005). *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları. TDK (2023). *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları. 27.05.2025: <https://sozluk.gov.tr/>. Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, İstanbul: Simurg Yayınları. Tuğlacı, P. (1985). *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul: Cem Yayınevi. Wilkens, J. (2021). *Eski Uygurcanın El Sözlüğü, Eski Uygurca-Almanca-Türkçe*, Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Yener, M. L. (2007). Türk Dilinde Sözcük Türleri Tasnifi Sorunu Üzerine. *Turkish Studies*, 2/3, (2007), 606-623. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.152>. Yudahin, K. K. (2011). *Kırgız Sözlüğü*. (A. Taymas, Çev.), Ankara: TDK Yayınları. Zengin, D. (2003). Sıfatların Başka Sözcük Türlerine Kayması. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43(2), 83-99.

Extended Summary

In Turkish, a word can be a noun, an adjective or an adverb in a sentence without taking any suffixes or undergoing any changes. When we look at how these types of words are defined in dictionaries, we see triple definitions adapted to the noun, adjective and adverb around the same meaning. For example, the word “yanlış” is defined as a noun, “the state of being wrong,” as an adjective, “wrong,” and as an adverb, “wrongly”. In such triple definitions, the definition given for the adjective is generally accepted as the basic meaning of the word and the noun and adverb types are considered as its variables. All of this brings to mind the following questions: “Does the change of word type - noun, adjective and adverb - indicate that the meaning has also changed?” and also “Can a word in Turkish be directly produced as an adjective?” etc.

When these questions are considered in terms of Turkish grammar, it is seen that two main approaches come to the fore in the sources regarding words that can be nouns, adjectives and adverbs. The first of these is the view that such words exist essentially as adjectives in Turkish. According to this view, adjectives can be nouns, adjectives and adverbs

depending on their functions in the sentence. The second is the view that adjectives and adverbs in Turkish are also basically of noun origin. According to this view, all nouns, adjectives and adverbs are actually nouns before they enter the sentence. These words, which are nouns before the sentence, diversify into nouns, adjectives and adverbs when they enter the sentence according to their functions in the syntax. In line with this second view, it has been stated that a word can be directly considered an adjective and adverb in Indo-European languages, but the functioning in Turkish is more different.

The prominent point in both views is that the type of word can change. Accordingly, it has been frequently stated that there may be transitions between these three types, whether they are accepted as nouns or adjectives/adverbs. It is almost a common acceptance that syntax is decisive in determining the variables here.

In this matter, we, like all researchers, are of the opinion that in order to evaluate a word as a noun, adjective or adverb, the functions that the word undertakes in its syntax should be taken into consideration. If the same word in Turkish can be a noun, an adjective and an adverb without any suffixes or changes, then this word cannot be considered an adjective without qualifying the noun that comes after it. Likewise, it cannot be said that this word is an adverb without seeing that it completes a verb or verbal form in terms of situation, time, reason, means, etc. Therefore, it is not possible to predict how this word, taken alone, might be used in syntax; only possibilities can be mentioned regarding it. In this case, among the two main views above, the view that a word cannot be defined as an adjective or adverb on its own is

-in our opinion- more reasonable. In this context, all words that are symbolic equivalents of a concrete or abstract reality in the language, such as an object, entity, place, time, quality, volume, smell, taste, feeling and color specific to the outside world, should basically be considered as nouns. These words, which are nouns before the sentence, can still be nouns when used in a sentence, depending on their syntactic position and the relationship they establish with other words; however, they can also show the diversity of being an adjective or adverb.

Accordingly, if we need to return to the question of how nouns, adjectives and adverbs should be included in dictionaries, in our opinion, the first thing to do is to decide whether the general type of the word in the vocabulary or the type in the sentence will be indicated. If the general word type in the vocabulary is to be specified, it is sufficient to specify the noun, verb and preposition types before the definition. If it is desired to specify in which types the word can be seen in a sentence, first the general word type, namely noun, verb and preposition, should be stated; then the definition sentence should be given and then it should be shown with short explanations and example sentences that this word can be a noun, adjective or adverb when included in the sentence.

In the definition phase, instead of triple or double definitions, a single definition should be given; because, as stated above, the variables of noun, adjective and adverb indicate that the position in the sentence changes, not the meaning. This single definition should be

organized according to the type of noun, in parallel with the acceptance that the word is of noun origin. In the exemplification phase, three example sentences should be given showing that the word can be a noun, an adjective, or an adverb in a sentence.

In line with all these suggestions, the word “*şışman (fat)*” can be defined as follows:

şışman (n.) The state of being over the required or desired weight. > *(n.) Şışman başka; obez başkadır. (adj.) Şışman adam güçlükle yerinden kalkt. (adv.) Bebek, biraz şışman doğmuş.*

This notation can of course be further developed in line with new suggestions and needs. In this context, the most fundamental issue to be considered should be the harmonization of the Turkish dictionary and grammar.